

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

Кравчук Лілія Василівна

УДК 37.018.554(09)=11/=13

**НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ
ШКОЛІ УКРАЇНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ СТОЛІТТЯ)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Тернопіль – 2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
КОДЛЮК Ярослава Петрівна,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
професор кафедри педагогіки і методики
початкової освіти.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
МИКИТЕНКО Наталія Олександрівна,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
професор кафедри іноземних мов
для природничих факультетів;

кандидат педагогічних наук, доцент
РЕДЬКО Валерій Григорович,
Інститут педагогіки НАПН України,
завідувач лабораторії навчання іноземних мов.

Захист відбудеться 31 жовтня 2013 року о 13.30 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.01 в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (зала засідань, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027.

Автореферат розіслано 27 вересня 2013 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. І. Янкович

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Сучасний процес входження України в європейський освітній простір відзначається активним запозиченням освітніх стандартів, одним із яких є досконале знання іноземних мов. Українська педагогічна наука і практика, опановуючи цінності європейського суспільства, переосмислює попередні надбання вітчизняної педагогіки, активно вивчає зарубіжний досвід, вносить корективи в усі складові навчально-виховного процесу. Нова парадигма іншомовної освіти потребує концептуально нового підходу до її реалізації у школі; реформування всієї системи навчання іноземних мов і її цільового компонента; створення дидактико-методичного ресурсу цього процесу; відповідної підготовки вчителів іноземних мов, здатних забезпечувати компетентісний підхід у своїй педагогічній діяльності.

Розробка нової стратегії навчання іноземних мов у сучасній загальноосвітній школі та підготовка вчителя до практичної реалізації цієї стратегії посилюють увагу до історико-педагогічного досвіду, нагромадженого за тривалий період формування державної системи загальної середньої освіти, насиченої змінами освітніх орієнтирів і парадигм. Незважаючи на досить активне вивчення історії вітчизняної освіти другої половини ХХ ст., менше уваги приділяється в ній окремим галузям знань, зокрема іноземним мовам.

Для дослідження нами обрана друга половина ХХ ст., оскільки саме в зазначений період відбувалися важливі трансформаційні процеси в галузі іншомовної підготовки та освіти загалом. Цей часовий відлік став визначальним не тільки для розвитку зарубіжної методики навчання іноземних мов, а й вітчизняної, адже здобуття Україною державної незалежності та інтеграція у європейський освітній простір активізували процеси реформування іншомовної освіти та формування концептуально нового підходу до навчання іноземних мов.

Аналіз наявного наукового фонду засвідчив, що у працях вітчизняних та зарубіжних учених актуалізовано різні аспекти проблеми іншомовної освіти, зокрема: особливості її розвитку і функціонування в контексті сучасних підходів до викладання іноземних мов у середніх загальноосвітніх навчальних закладах (Н. В. Борисова, Г. А. Гринюк, С. Ю. Ніколаєва); комунікативно-орієнтоване навчання іноземних мов (М. А. Болдирев, Г. О. Китайгородська, Є. І. Пасов); концепція створення сучасного підручника з іноземної мови (Н. П. Басай, Л. В. Биркун, О. Д. Карп'юк, Р. Ю. Мартинова, В. М. Плахотник, Т. К. Полонська, В. Г. Редько, Т. Л. Сірик, Н. К. Склярєнко та ін.); професійна підготовка вчителя іноземних мов (О. Б. Бігич, Н. В. Божко, Н. О. Микитенко, О. Є. Мисечко, Л. І. Морська та ін.). Проблема практичного оволодіння іноземною мовою стала предметом аналізу таких дослідників: І. Л. Бім, Н. Д. Гальскової, І. О. Грузинської, А. А. Любарської, Ю. І. Пасова, Л. В. Щерби. Психологічні аспекти навчання іноземних мов учнів обґрунтували Л. В. Артемов, Б. В. Беляєв, О. М. Вєтохов, Д. Б. Ельконін, І. О. Зимня, О. О. Леонтьєв та ін.

У галузі педагогіки до науково вартісних відносимо праці, присвячені історії розвитку національної школи і системи освіти (Л. Д. Березівська, В. П. Кравець, В. І. Луговий, В. К. Майборода, О. В. Сухомлинська та ін.), а також іншомовної підготовки учнів (О. О. Миролубов, О. С. Пасічник та ін.).

Актуальність заявленої проблеми посилюють суперечності між: інноваційним характером сучасного освітнього процесу і традиційним формулюванням провідних цілей шкільної іншомовної освіти; усталеним змістом іншомовної освіти, формами, методами і засобами навчання іноземних мов та потребою в їх модернізації відповідно до Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти; спрямованістю шкільних програм на визначення кінцевих цілей навчання і недостатністю наукових розробок окресленого аспекту в галузі навчання іноземних мов.

Таким чином, актуальність і недостатня наукова розробленість зазначеної проблеми зумовили вибір теми дисертаційного дослідження – **«Навчання іноземних мов у загальноосвітній школі України (друга половина ХХ століття)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в контексті проблеми науково-дослідної лабораторії шкільного підручника Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка «Шкільний підручник як модель процесу навчання: історія, теорія, практика» (державний реєстраційний номер РК 0108U003844). Тему дисертації затверджено вченою радою Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол № 3 від 27.10.2008 р.) та погоджено у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 2 від 31.03.2009 р.).

Об'єкт дослідження – іншомовна підготовка учнів загальноосвітніх шкіл України.

Предмет дослідження – зміст, форми і методи навчання іноземних мов у загальноосвітній школі України у другій половині ХХ ст.

Мета дослідження: на основі ретроспективного аналізу теорії і практики навчання іноземних мов у загальноосвітній школі України другої половини ХХ ст. визначити тенденції іншомовної підготовки учнів та перспективи реалізації позитивного досвіду на сучасному етапі.

Завдання дослідження:

1. Виявити соціально-історичні передумови запровадження іноземних мов у масову шкільну практику.
2. Виокремити та обґрунтувати етапи навчання іноземних мов у загальноосвітній школі України другої половини ХХ ст.

3. Проаналізувати дидактико-методичне забезпечення навчання іноземних мов у досліджуваний період.

4. Розкрити організаційно-педагогічні аспекти іншомовної підготовки учнів загальноосвітньої школи України другої половини ХХ ст.

5. Визначити перспективи використання позитивного досвіду навчання іноземних мов досліджуваного періоду в сучасних загальноосвітніх навчальних закладах.

Методи дослідження. Для досягнення визначеної у дисертації мети і розв'язання поставлених завдань використано комплекс методів історико-педагогічного дослідження, які доповнювали один одного, зокрема: історико-педагогічний аналіз і синтез (для визначення вихідних положень дослідження – об'єкта, предмета, мети, завдань); порівняльно-зіставний (простежувалися погляди різних учених і практиків на досліджувану проблему); предметно-хронологічної ретроспекції (використовувався для обґрунтування етапів іншомовної підготовки учнів та дав змогу проаналізувати процес навчання іноземних мов у часовій послідовності); історико-структурний (для виявлення чинників, які визначали зміст іншомовної освіти, структуру навчальних планів, вимоги до мовленнєвих компетентностей учнів та ін.); конкретно-пошуковий (теоретичний аналіз, синтез, систематизація та класифікація архівних документів, науково-педагогічної літератури, законодавчих актів та інших джерел); прогностичний (для узагальнення й актуалізації результатів дослідження).

Джерельну базу дослідження становлять: науково-літературні та історико- педагогічні архівні джерела фондів Державного архіву м. Києва (ф. 81; 90; 108), Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України м. Києва (ф. 442; 707; 746), Державного архіву Волинської області (ф. 42); матеріали відкритих фондів і фондів рідкісної книги Національної бібліотеки ім. В. Вернадського, Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В. Сухомлинського, Львівської національної бібліотеки ім. В. Стефаника, наукової бібліотеки Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди, наукової бібліотеки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

У процесі історико-педагогічного пошуку використовувалися історична і сучасна науково-педагогічна література; навчальні плани та програми; урядові документи, розпорядження та постанови, законодавчі й директивні акти Міністерства народної освіти УРСР та Міністерства освіти України, статuti гімназій Міністерства народної освіти УРСР; психолого-педагогічні праці щодо змісту іншомовної освіти та методів викладання; матеріали періодичних видань (педагогічні журнали, збірники наукових праць, інформаційні збірники), довідково-бібліографічні видання.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють 1949–2001 рр. Нижньою межею вважаємо початок відновлення системи освіти у повоєнний час та створення єдиного типу школи –

трудової, загальноосвітньої, політехнічної школи-семирічки. Верхня межа зумовлена змінами в суспільно-політичному житті країни, що відбулися після здобуття Україною державної незалежності та спричинили кардинальну структурну реорганізацію навчальних закладів і змістове реформування освітньої системи, зокрема розпочато перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що:

– *вперше здійснено* комплексне дослідження проблеми навчання іноземних мов у загальноосвітній школі України другої половини ХХ ст. та визначено тенденції іншомовної підготовки учнів (генезис змісту, форм і методів навчання іноземних мов під впливом суспільно-політичних чинників; обґрунтування і часткова реалізація ідеї неперервної іншомовної підготовки – від дошкільного закладу до школи і вищого навчального закладу; становлення і розвиток наукових досліджень у галузі шкільної іншомовної освіти; поєднання урочної форми навчання з позакласними і факультативними заняттями; розробка нових методів навчання (особистісно-діяльнісного, комунікативного) та переорієнтування цілей навчання на особистість учня; домінування в іншомовній підготовці рецептивних умінь над «живим спілкуванням»; переважання колективно-групових способів навчання над особистісно орієнтованими; відсутність належної технічної бази і відповідного розвитку інформаційно-комунікативних технологій); *виявлено* соціально-історичні передумови запровадження іноземних мов у масову шкільну практику та *виокремлено й обґрунтовано* етапи їх навчання у загальноосвітній школі України другої половини ХХ ст.: 1949–1959 рр. – становлення іншомовної підготовки учнів в умовах розбудови системи освіти у повоєнний період; 1960–1970 рр. – навчання іноземних мов в умовах реформування загальноосвітньої школи; 1971–1990 рр. – здійснення іншомовної підготовки в умовах посилення психологічної складової наук у цій галузі; 1991–2001 рр. – навчання іноземних мов в умовах державної незалежності України;

– *проаналізовано* дидактико-методичне забезпечення навчання іноземних мов (навчальні плани, програми та шкільну навчальну література) на кожному з визначених етапів; *розкрито* організаційно-педагогічні аспекти іншомовної підготовки учнів загальноосвітньої школи України другої половини ХХ ст. (форми, методи і засоби навчання іноземних мов та особливості підготовки вчителя зазначеного профілю); *визначено* перспективи вдосконалення навчання іноземних мов у сучасних загальноосвітніх навчальних закладах із урахуванням історико-педагогічного досвіду (забезпечення принципу доступності у вивченні мов через врахування психолого-фізіологічних особливостей учнів та реалізацію інноваційних методик навчання; активізація діяльності зі створення матеріальної і науково-методичної бази; організація співпраці школи і батьків задля якісної іншомовної освіти учнів);

– *набули подальшого розвитку* наукові знання щодо змісту навчання іноземних мов учнів у досліджуваний період.

Практичне значення дослідження: зроблені узагальнення та висновки сприяють розширенню теоретичних підвалин сучасної методики навчання іноземних мов, удосконаленню системи професійно-педагогічної підготовки вчителя іноземних мов, створенню довідкових видань з цієї навчальної дисципліни. Результати дослідження доцільно використовувати у процесі викладання курсів історії методики навчання іноземних мов, педагогіки та історії педагогіки.

Основні положення та науково-методичні рекомендації дослідження **впроваджено** у навчально-виховний процес відокремленого підрозділу Національного університету біоресурсів і природокористування України «Бережанський агротехнічний інститут» (довідка № 262 від 20.02.2012 р.), Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (довідка № 1235 від 25.12.2012 р.), Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (довідка № 225-28/03 від 26.02.2013 р.).

Апробація результатів дисертації здійснювалася на конференціях різного рівня, а саме:

- *міжнародних* «Україна наукова» (Київ, 2011), «Сучасні тенденції в комп'ютеризованому навчанні іноземних мов» (Луганськ, 2011), «Актуальні проблеми сучасного підручничознавства» (Кіровоград, 2012), «Лінгвістичні проблеми та інноваційні підходи до викладання чужоземних мов у вищих навчальних закладах» (Львів, 2012), «Мови і світ: дослідження і викладання» (Кіровоград 2012, 2013), «Сучасна наука XXI ст.» (Київ, 2012), «Розвиток науки на сучасному етапі» (Київ, 2012); «Новые подходы к изучению психологических и педагогических наук» (Москва, 2013); «Соціально-економічний розвиток сільських територій» (Бережани, 2013);
- *всеукраїнських*: «Школа першого ступеня в умовах інноваційних процесів в освіті» (Тернопіль, 2009);
- на засіданнях кафедри педагогічної майстерності та освітніх технологій Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (2009–2012).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження відображено у 22 одноосібних наукових працях, 4 з яких опубліковано у міжнародних виданнях, 14 – у фахових журналах і збірниках наукових праць, 4 – в інших науково-педагогічних виданнях.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації – 279 сторінок, із них 184 – основного тексту. Робота містить 3 рисунки, 7 таблиць, 9 додатків (обсягом 62 сторінки); список літератури налічує 386 найменувань, з них 105 – архівні матеріали, 10 джерел – іноземною мовою.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** охарактеризовано основні параметри дисертаційного дослідження: обґрунтовано актуальність і ступінь наукової розробки обраної теми, її хронологічні межі; визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, методи дослідження; розкрито наукову новизну і практичне значення; наведено відомості про апробацію результатів дисертаційного дослідження, їх упровадження у практичну діяльність.

У першому розділі – **«Теоретичні основи проблеми шкільної іноземної освіти в Україні»** – виявлено соціально-історичні передумови запровадження іноземних мов у масову шкільну практику; виокремлено та обґрунтовано етапи навчання іноземних мов у загальноосвітній школі України другої половини ХХ ст.

Досліджено, що запровадження іноземних мов у масову шкільну практику розпочалося у ХІІ ст. на початку слов'янського Відродження. Знання «чужоземних» мов (іноземних) було поширеним явищем серед громадян ще до впровадження християнства, а їх вибір часто залежав від культурно-релігійної політики в тогочасному суспільстві. Статус класичних мов, особливо латини, залишався досить високим майже до кінця ХІІІ ст. Проте з другої половини ХІІІ ст. вона починає поступатися іншій мові викладання – російській.

Методика навчання «чужоземних» мов зводилася до зазубрювання релігійних текстів латиною або грецькою мовою без розуміння змісту заучуваного. Англійська мова до початку ХХ ст. не належала до переліку поширених у шкільному навчальному процесі мов. Практичні потреби економічного і політичного розвитку держави спричинили поступове запровадження у шкільну практику, починаючи з ХІІІ ст., «нових» (західноєвропейських) мов – німецької, французької та англійської.

У 20-х рр. ХХ ст. у країні відбулося різке падіння інтересу до іноземних мов. Цьому сприяли певні чинники, а саме: порушення культурних, торгівельних контактів з державами, мова яких вивчалася; відсутність належного програмно-методичного забезпечення; незадовільна ситуація у сфері підготовки вчителів іноземних мов та інші. Проте на початку 30-х рр. ХХ ст. ситуація докорінно змінилася у зв'язку з активним розгортанням індустріалізації країни, налагодженням економічних зв'язків із зарубіжжям, потребою у вивченні світових досягнень науки і техніки. Сприяли цьому й освітні реформи, які проводилися у зазначений період, зокрема постанови ЦК ВКП(б) 1931–1933 рр.

Встановлено, що у 40-х рр. ХХ ст. значна увага приділялася перекладу з іноземних мов на рідну, який розглядався не лише як засіб навчання, а й як його ціль; великого значення надавалося роботі зі словником. У 1946–1947 рр. було встановлено офіційне співвідношення годин на вивчення іноземних мов: англійської – 45%, французької – 20%, німецької – 25%, іспанської –

10%, а також започатковано раннє навчання іноземних мов із 3 і 4 класів, що було абсолютно новим підходом у вивченні іноземних мов у вітчизняних школах.

Виявлені соціально-історичні передумови запровадження іноземних мов у масову шкільну практику стали важливим підґрунтям для розробки періодизації іншомовної підготовки учнів у досліджуваний період.

Відповідно до мети роботи ми виокремили етапи навчання іноземних мов у загальноосвітній школі України другої половини ХХ ст., а саме: 1949–1959 рр. – становлення іншомовної підготовки учнів в умовах розбудови системи освіти у повоєнний період; 1960–1970 рр. – навчання іноземних мов в умовах реформування загальноосвітньої школи; 1971–1990 рр. – здійснення іншомовної підготовки в умовах посилення психологічної складової наук у цій галузі; 1991–2001 рр. – навчання іноземних мов в умовах державної незалежності України.

Перший етап (1949–1959 рр.) цікавий політичними намірами держави щодо вивчення іноземних мов. Глобальна політизація школи, відсутність демократичного підходу уряду до сфери іншомовної освіти, недостатня кількість фахівців іноземних мов, заідеологізованість шкільного життя – основні фактори, які гальмували реформування освітньої сфери. Характерною рисою цього етапу вчені вважають поєднання уніфікованого підходу до освіти з ідеологічним контролем за нею. За цих умов учителі іноземних мов перебували під пильним наглядом держави, адже виступали носіями «західної», «буржуазної» мови і культури.

Другий етап (1960–1970 рр.) характеризується активним реформуванням змісту іншомовної освіти, переорієнтацією цілей навчання іноземних мов на практичне оволодіння ними, а також пошуком способів удосконалення їх викладання. Цей часовий відлік став визначальним для вдосконалення системи іншомовної освіти в колишньому СРСР і, зокрема, в Україні. Його розглядаємо як початок глибинних змін у цілях і методах навчання іноземних мов.

Третій етап (1971–1990 рр.) пов'язаний з дослідженнями науковців у галузі психології, які мали вагомий вплив на розробку стратегій навчання іноземних мов, а саме: виявили і пояснили причини недостатньої ефективності офіційно визнаного в попереднє десятиліття свідомо-порівняльного методу навчання, що сприяло обґрунтуванню нових підходів – комунікативного та особистісно-діяльнісного – і відкривало можливості для вдосконалення методики навчання іноземних мов.

Виокремлення *четвертого етапу (1991–2001 рр.)* зумовлене суспільно-політичними, економічними та освітніми реформами, які активно розпочалися після здобуття Україною державної незалежності. Цей етап характеризується появою великої кількості новітніх систем навчання, експериментальних початкових шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов, методичної літератури, підручників, аудіо- та відеозасобів навчання; започаткуванням компетентнісного підходу в навчанні іноземних мов; варіативністю іншомовної підготовки учнів,

але найважливішим його результатом вважаємо переорієнтацію цілей навчання на особистість учня та усвідомлення іноземної мови як важливого соціокультурного показника кожного випускника школи. У зазначений період розпочалося вироблення власної концепції навчання іноземних мов, яка базувалася на принципах, сформульованих у Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти.

У другому розділі – **«Дидактико-методичне забезпечення навчання іноземних мов у загальноосвітній школі України другої половини ХХ ст.»** – проаналізовано методичний ресурс навчання іноземних мов на кожному з етапів, зокрема вивчено навчальні плани і програми з іноземних мов, на їх основі складено зведену сітку годин по всіх класах за 50 років; досліджено шкільну навчальну літературу з іноземних мов, зроблено добірку підручників і навчальних посібників, виданих в УРСР та Росії у другій половині ХХ ст. видавництвами «Радянська школа», «Знание», «Просвещение», «Наука» та ін. на допомогу вчителям і учням на різних етапах навчання іноземних мов (всього 207 позицій).

У процесі аналізу встановлено, що у навчальних планах 1949–1959 рр. відбулося зменшення годин на вивчення іноземних мов, зокрема у 1954–1959 рр. на 1 год. – у 5 класі (з 4 год. до 3 год.) та на 1 год. – у 9 (з 3 год. до 2–3 год.); найбільша кількість годин на вивчення іноземних мов відводилася у 5 (3–4 год. в тиждень) та 10 (4–3 год. в тиждень) класах.

Особливістю навчальних програм першого етапу було їх переобтяження граматичним матеріалом. Зайва теоретизація та надмірне захоплення перекладними формами роботи призводили до того, що рідна мова домінувала на уроці над іноземною. Основною цільовою настановою навчальних програм цього періоду було навчити учнів читати і висловлювати свої думки іноземною мовою, проте увага акцентувалася на засвоєнні граматичного матеріалу.

Навчальні плани 1960–1970 рр. характерні коливаннями обсягу навчальних годин. Зокрема період 60-х рр. увійшов у шкільну історію як час реформ та активного запровадження «нового педагогічного досвіду», що відповідно позначилося на збільшенні обсягу годин на вивчення іноземних мов по всіх класах (на 1 год.). Відтак у результаті переосмислення наслідків реформи відбулося «розвантаження» навчального процесу та зменшення обсягу годин – на 1 год. по всіх класах.

Певні позитивні зміни як результат реагування на постанову Ради Міністрів СРСР «Про поліпшення вивчення іноземних мов» (1961) відображені у навчальних програмах зазначеного періоду, зокрема ці документи передбачали розвиток в учнів умінь і навичок усного мовлення і читання без словника, вміння користуватися мовою як засобом спілкування. Наголошувалося також, що усна мова і читання мають розвиватися як рівноправні види мовленнєвої діяльності.

З'ясовано, що у 1971–1990 рр. відбулося кілька суттєвих змін у навчальних планах і програмах. Аналіз навчальних планів 70-х рр. ХХ ст. дає підстави стверджувати, що впродовж 9

років, з 1971 по 1979, кількість годин на вивчення іноземних мов не змінювалася, тобто у навчальному процесі було досягнуто відносної стабільності. Винятком став лише 10 клас, де у 1971 р. навчальне навантаження з цього предмета різко зменшилося (до 1 год.) порівняно з попередніми роками. Це була єдина зміна у навчальних планах 1971–1979 рр., яка стосувалася іноземних мов.

Основною цільовою настановою програм з іноземних мов досліджуваного періоду було визнано розвиток усного мовлення учнів, особливо діалогічного, читання і письма шляхом використання комунікативних опор, добору комунікативних ситуацій як засобів активізації діяльності школярів.

Навчальні плани наступного десятиліття дещо різняться від попередніх. Так, наприклад, у 1980 р. на вивчення іноземних мов у 5 класі відводилося 4 год., а у попередні роки – 3. Проте у 9 і 10 класах цей показник зменшився і становив лише 1 год. у тиждень. У 1981 р. у 6 та 7 класах на вивчення іноземних мов відводилося 3 год., а наступних 5 років – лише 2. У 8–10 класах, як і раніше, виділялася лише 1 год. у тиждень, що, безперечно, було недостатнім для успішного оволодіння іноземною мовою. Варто зауважити, що це була найменша кількість годин, відведена на вивчення іноземних мов у випускних класах.

У навчальних програмах 1980-х рр. акцент було зроблено на практичному володінні іншомовним спілкуванням та іншомовною культурою, на мовленнєвій спрямованості навчального процесу. Домінував такий підхід: основна мета – навчання комунікації – має реалізуватися у процесі самої комунікації.

У 90-х рр. було здійснено масштабний експеримент, спрямований на з'ясування й наукове обґрунтування можливостей навчання іноземних мов у початкових класах середньої загальноосвітньої школи.

У навчальних планах відбулося збільшення годин на цей предмет, починаючи з 1992 р. Ця тенденція продовжувала зберігатися майже десятиліття. І лише у 1998 р. відбулися чергові зміни навчальних годин по всіх класах: у 5 класі кількість годин знову збільшилася із 3–4 год. до 4; у 6–8 класах, навпаки, зменшилася – із 2–4 год. до 3. Встановлено, що найсуттєвішою трансформацією у цей період стало зменшення годин на вивчення іноземних мов у 9 класі – з 2–4 год. до 2,5.

Наступні зміни у кількості навчальних годин відбулися у 2001 р. і були пов'язані, перш за все, із запровадженням іноземних мов у початковій школі: у 2 класі – 1 год. в тиждень, у 3–4 класах – 2 год. Варто також відмітити значне збільшення годин у 8–9 класах – 4,5 год. (порівняно з попередніми роками – 2,5 год.), що склало максимум у кількості годин, відведених на вивчення іноземних мов за весь досліджуваний період.

Домінантна ознака навчальних програм 1990-х рр. – їх варіативність. Основними принципами побудови зазначених програм були автономія учня, особистісна орієнтація, а також інтегроване навчання всіх видів мовленнєвої діяльності. Видана у 1995 р. програма передбачала включення цього навчального предмета до базового навчального плану з 1 або 2 класу. Для учнів 5–11 класів були достатньо чітко виписані ключові компетенції – мовленнєва, мовна, соціокультурна та загальнонавчальна. У програмі зроблено акцент на інтегрованому опануванні учнями мовленнєвих умінь на рівні, достатньому для здійснення іншомовного спілкування у чотирьох видах мовленнєвої діяльності – аудіюванні, говорінні, читанні та письмі. Шкільна програма 2000 р. декларувала офіційний курс на запровадження 11-річного терміну вивчення першої іноземної мови з 2 по 12 клас з тижневим навантаженням у 2 класі 2 год.

Аналіз підручничового забезпечення навчального предмета «іноземна мова» для загальноосвітньої школи України 1949–1970 рр. засвідчив наявність у навчальних книгах значних прорахунків: виклад навчального матеріалу не відповідав послідовності, встановленій програмами; невиразні, сірі ілюстрації, сірий або жовтий папір книг не сприяли вихованню естетичних смаків та не враховували вікових потреб учнів; текстовий та ілюстративний матеріал мав виразний ідеологічний характер, завдання часто «прив'язували» до основних положень комуністичної ідеології; характерною була наявність русизмів та помилок перекладу (з російських видань на українські).

Основною шкільною навчальною літературою з іноземних мов упродовж 1949–1970 рр. слугували підручники з англійської мови О. В. Белової, Л. Р. Годд (5–11 класи), Н. О. Єгунова, Є. Г. Прохорова, М. Я. Ривкіна (5–11 класи); німецької – Н. А. Бергман (5–11 класи), М. М. Петренко, М. В. Ястржембської (5–11 класи); французької – А. С. Шкляєвої (5–11 класи); іспанської – В. О. Білоусова (5–11 класи).

У 1971–1993 рр. учні користувалися підручниками з англійської мови А. П. Старкова, Р. Р. Діксона, Б. С. Островського (5–11 класи), альтернативним підручником Г. М. Уайзера; німецької мови – Н. П. Басай (2–11 класи), І. Л. Бім (5–11 класи); французької – Т. А. Угримової, А. С. Шкляєвої (5–11 класи); іспанської – В. О. Білоусова (5–11 класи), В. Г. Редька (5–11 класи).

У період 1990–2001 рр. вийшла серія підручників з англійської мови Т. Л. Сірик (5–11 класи), Н. К. Склярєнко (5–11 класи), В. М. Плахотника, Т. К. Полонської, Р. Ю. Мартинової (1–11 класи); для шкіл з поглибленим вивченням англійської мови О. О. Коломінової (1–11 класи), А. Ф. Гергель (1–5 класи), М. С. Шпанько (10–11 класи); німецької – І. Л. Бім (2–11 класи); французької – А. Т. Тимченко (2–11 клас); іспанської – В. Г. Редька (2–11 класи); експериментальні підручники з англійської мови Т. П. Бевзенко (5–11 класи), О. І. Литвинюк (5–11 класи).

Аналіз процесу підручникотворення в галузі іншомовної освіти у досліджуваний період свідчить про його різновекторність. Так, наприклад, у 1949–1959 рр. мали місце труднощі,

пов'язані з незадовільним забезпеченням школярів підручниками. Основні тенденції другого етапу (1960–1970 рр.): поява низки постанов, спрямованих на підвищення якості шкільних підручників; видання методичної літератури з навчання граматики, а також присвяченої використанню технічних засобів навчання. У 1971–1990 рр. відбувся повний перехід школи на нові стабільні підручники; у змісті навчальних книг переважають вправи на засвоєння лексичного матеріалу (а не граматичного), урізноманітнюються діалоги, тематика текстів для читання; створюються посібники з іноземних мов для учнів. У період державної незалежності України з'являється варіативна навчальна література, посилюється її комунікативна спрямованість; створюються підручники з іноземних мов для початкової школи; набули поширення посібники та аудіокниги прискореного навчання іноземних мов; з'являються перші електронні підручники.

У третьому розділі – **«Організаційно-педагогічні аспекти іншомовної підготовки учнів загальноосвітньої школи України другої половини ХХ ст.»** – розкрито основні форми, методи і засоби навчання іноземних мов учнів; висвітлено особливості підготовки вчителя іноземних мов; визначено перспективи вдосконалення навчання іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах України з використанням історико-педагогічного досвіду.

З'ясовано, що протягом досліджуваного періоду у вітчизняних школах використовувалася класно-урочна система навчання іноземних мов. Нестандартні уроки не були поширені у шкільній практиці. У 70–80-х рр. ХХ ст. ця тенденція змінюється у зв'язку з реформою школи та запровадженням «нового педагогічного досвіду». Наприкінці 90-х рр. набули популярності нестандартні уроки іноземних мов.

Встановлено, що на початку 50-х рр. ХХ ст. у школах застосовувався свідомо-порівняльний метод навчання іноземних мов. Основними засобами навчання були підручники, тематичні картинки, граматичні таблиці, програвач, навчальне кіно. У зв'язку з посиленням психологічної складової наук, що займалися аналізом мовної комунікації, одним із основних принципів навчання у 70–80-х рр. став принцип особистісно орієнтованого навчання. У роботах Л. С. Виготського, С. Л. Рубінштейна, О. О. Леонтьєва, І. О. Зимньої були закладені основи особистісно-діяльнісного підходу до навчання іноземних мов. Друга половина 90-х рр. ХХ ст. – важливий період запровадження нового – комунікативного – методу навчання іноземних мов, що співпав із початком інтегрування української держави у загальноєвропейські культурні процеси.

Перша половина 50-х рр. ХХ ст. позначена ідеологічним та політичним характером підготовки педагогів, що відобразилось у введенні додаткових дисциплін ідеологічного змісту (основи марксизму-ленінізму, політична економія, діалектичний та історичний матеріалізм, історія КПРС, основи атеїзму), зміною теоретичного і практичного вчення про мову, політехнізацією навчального процесу. У цей період запроваджено підготовку вчителя-філолога широкого профілю.

До кінця 70-х рр. XX ст. завершилась апробація підготовки вчителя іноземних мов за двома спеціальностями.

Інновації в системі вищої педагогічної освіти України в період державної незалежності торкнулися підготовки вчителя іноземних мов. Це було пов'язано зі зміною усталених поглядів на саму професію педагога та підвищенням її престижу. Важливе місце відводилося професійній майстерності вчителя, яка починає сприйматися як інтегральна характеристика результативного взаємозв'язку всіх циклів підготовки педагога та як показник його творчої активності.

У процесі дослідження ми виокремили основні тенденції в організації іншомовної підготовки учнів загальноосвітньої школи України у другій половині XX ст.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз психолого-педагогічних джерел, архівних матеріалів дає підстави стверджувати, що запровадження стародавніх іноземних мов (латинської та грецької) у масову шкільну практику розпочалося у XVI ст., «нових» (німецької, французької та англійської) – у XVIII ст.

Основними соціально-історичними передумовами запровадження «нових» мов були: активний соціально-економічний розвиток суспільства, що зумовив необхідність зміщення акцентів з вивчення стародавніх мов на природничі науки і «нові» іноземні мови; необхідність наближення школи до практичних потреб життя в умовах піднесення промисловості й торгівлі; проведення низки освітніх реформ, наслідком яких було запровадження «нових» або «живих» мов та витіснення стародавніх.

Різке падіння інтересу до іноземних мов у країні відбулося у 20-х рр. XX ст. Освітні реформи 30-х рр. сприяли посиленню уваги до вивчення іноземних мов, започаткували нове бачення їх викладання. Навчання іноземних мов у повоєнний період мало формальний характер, адже відсутність навчальних програм та підручників, нестача учителів спричинили зниження рівня підготовки з цього предмета. Тому питання про докорінне покращення вивчення і викладання іноземних мов вимагало спеціальних державних рішень. Як наслідок, у 1946 р. почали розроблятися проекти вдосконалення змісту іншомовної освіти.

Провідними тенденціями навчання іноземних мов у загальноосвітній школі України другої половини XX ст. були такі: генезис змісту, форм і методів навчання іноземних мов під впливом суспільно-політичних чинників; обґрунтування і часткова реалізація ідеї неперервної іншомовної підготовки – від дошкільного закладу до школи і вищого навчального закладу; становлення і розвиток наукових досліджень з вивчення іноземної мови учнями; поєднання урочної форми навчання з позакласними і факультативними заняттями; розробка нових методів навчання (особистісно-діяльнісного, комунікативного) та переорієнтування цілей навчання на особистість учня; домінування в іншомовній підготовці рецептивних умінь над «живим спілкуванням»;

переважання колективно-групових способів навчання над особистісно орієнтованими; відсутність належної технічної бази і відповідного розвитку інформаційно-комунікативних технологій.

2. У дослідженні виокремлено й обґрунтовано етапи навчання іноземних мов у загальноосвітній школі України другої половини ХХ ст., а саме: 1949–1959 рр. – становлення іншомовної підготовки учнів в умовах розбудови системи освіти у повоєнний період; 1960–1970 рр. – навчання іноземних мов в умовах реформування загальноосвітньої школи; 1971–1990 рр. – здійснення іншомовної підготовки в умовах посилення психологічної складової наук у цій галузі; 1991–2001 рр. – навчання іноземних мов в умовах державної незалежності України;

В основу періодизації було покладено такі критерії: історичні, соціальні та політичні фактори, які впливали на процес навчання іноземних мов; зміни у самій методичній науці, пов'язані з появою нових методичних ідей, цілей, змісту, методів і засобів навчання; здобутки зарубіжної методики навчання іноземних мов.

3. Аналіз дидактико-методичного забезпечення навчання іноземних мов у досліджуваній період здійснювався за такими критеріями: наукова обґрунтованість навчальних планів і програм, їх відповідність рівню розвитку педагогіки і методичної науки на конкретному історичному етапі; зміни у кількості годин, відведених на вивчення іноземних мов; зміни у вимогах щодо рівня оволодіння іноземною мовою. Навчальна література з цього навчального предмета досліджувалася з використанням описового та структурно-функціонального аналізу. Основні тенденції кожного із визначених етапів:

– 1949–1959 рр. – помітна тенденція до зменшення кількості годин, відведених на вивчення іноземної мови. Навчальні програми переобтяжені граматичним матеріалом; надмірне захоплення перекладними формами роботи призвело до домінування рідної мови на уроці іноземної. Мали місце труднощі, пов'язані з недоотриманням школами підручників;

– 1960–1970 рр. – у навчальних планах спостерігається коливання обсягу навчальних годин: спочатку його збільшення у зв'язку зі шкільною реформою 1960–1965 рр., а потім зменшення в результаті переосмислення наслідків реформи та унормування навчального навантаження учнів. У навчальних програмах задекларовано вимогу посилити практичну спрямованість вивчення іноземних мов, розвивати уміння і навички усної мови та читання без словника; помітне перевантаження навчальних програм і підручників другорядним матеріалом. Державою вжито ряд заходів, спрямованих на підвищення якості шкільних підручників;

– 1971–1990 рр. – помітна відносна стабільність у навчальних годинах, відведених на вивчення іноземних мов (1971–1979 рр.); зафіксована найменша кількість годин, відведених на вивчення іноземних мов у випускних класах. Пріоритет віддано розвитку усного мовлення, особливо діалогічного; посилилися вимоги до практичного оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності. У підручниках реалізується особистісно-діяльнісний підхід до процесу навчання

іноземних мов, створюються посібники для учнів;

– 1991–2001 рр. – наявна тенденція до зростання кількості годин на вивчення іноземних мов упродовж усього десятиліття; запроваджено їх навчання у початковій школі; зафіксована максимальна кількість годин на вивчення іноземних мов (4,5 год., 2001 р.). У навчальних програмах основний акцент зроблено на практичному володінні мовою та іншомовною культурою; зреалізовано компетентісний підхід до вивчення іноземних мов; відбито основні вимоги Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти. Процес підручникотворення цього етапу характеризується варіативністю та комунікативною спрямованістю.

4. Основною формою навчання іноземних мов у 50–80-х рр. ХХ ст. була класно-урочна система, яка базувалася на навчальній роботі з класом за певним розкладом занять. Обмежена кількість годин, певний догматизм у вивченні цього предмета, застарілі цільові установки негативно впливали на процес навчання іноземних мов, і лише наприкінці 90-х рр. ХХ ст. ця тенденція змінюється: значної популярності набувають нестандартні уроки.

На початку 50-х рр. ХХ ст. у радянських школах застосовувався свідомо-порівняльний метод, який відіграв позитивну роль у розвитку вітчизняної методики навчання іноземних мов. Започаткуванням розвитку сучасних методів навчання вважають виникнення у 70-х рр. ХХ ст. сугестивного методу Г. К. Лозанова, який полягав у використанні неусвідомлених резервних можливостей учнів. З часом було здійснено перехід до комунікативного навчання, яке використовується і в сучасних школах.

Аналіз професійної підготовки вчителя іноземних мов засвідчив, що навчальний процес у першій половині 50-х рр. ХХ ст. був заідеологізований та заполітизований. До кінця 70-х рр. ХХ ст. завершилась апробація підготовки вчителя іноземних мов за двома спеціальностями. Зміни в системі вищої педагогічної школи України в період державної незалежності торкнулися і цієї галузі. Відбулися трансформації усталених поглядів на саме поняття «професійна майстерність учителя іноземних мов», які зумовили множинність підходів до формування особистості педагога.

5. Теоретичний доробок та практичний досвід минулого можуть бути творчо використані для оптимізації і вдосконалення процесу навчання іноземних мов в сучасних умовах у таких напрямках: забезпечення принципу доступності у вивченні мов через врахування психолого-фізіологічних особливостей учнів та реалізацію інноваційних методик навчання; активізація діяльності зі створення матеріальної й науково-методичної бази; реалізація комунікативного та особистісно орієнтованого підходів у навчанні іноземних мов; організація співпраці школи і батьків задля якісної іншомовної освіти учнів; формування особистості учня у процесі навчання іноземних мов; посилення вимог до фахового рівня та професійної культури вчителів іноземних мов; тісний взаємозв'язок вищих педагогічних навчальних закладів і школи.

Проведене дослідження відкриває перспективи щодо аналізу теорії і практики навчання іноземних мов на різних історичних етапах розвитку вітчизняної школи та освіти; змістового компонента підручників з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів; зарубіжного досвіду зі шкільної іншомовної освіти.

Список опублікованих праць за темою дисертації

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації

1. Кравчук Л. В. Періодизація етапів іншомовної підготовки учнів у загальноосвітніх школах України (1950–2006 рр.) / Л. В. Кравчук // Історико- педагогічний альманах. – 2008. – № 2. – С. 19–24.
2. Кравчук Л. В. Іншомовна підготовка учнів загальноосвітніх шкіл України у другій половині ХХ ст. / Л. В. Кравчук // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія : Педагогіка. – 2009. – № 2. – С. 144–150.
3. Кравчук Л. В. Особливості навчання лексики на початковому етапі / Л. В. Кравчук // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2009. – № 2. – С. 105.
4. Кравчук Л. В. Проблеми навчання іноземної мови в початковій школі : інноваційний контекст / Л. В. Кравчук // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія : Педагогіка. – 2009. – № 4. – С. 102–106.
5. Kravchuk L. V. Foreign language education of pupils of secondary schools in Ukraine in the second half of XX century: the problem of division into periods / L. Kravchuk // *Nayka i Studia*. – 2010. – № 6 (30). – P. 11–24.
6. Kravchuk L. V. Theoretical foundations of lexical selection of the minimum vocabulary in the elementary school / L. Kravchuk // *Nayka i Studia*. – 2010. – № 5 (29). – P. 104–114.
7. Kravchuk L. V. The foreign language learning in Ukrainian schools in the period of State Independence / L. Kravchuk // *Өралдың ғылым жаршысы*. – 2011. – № 1 (28). – P. 102–106.
8. Кравчук Л. В. Історичний розвиток методів навчання іноземних мов у другій половині ХХ ст. / Л. В. Кравчук // Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. Частина II. Серія : Педагогічні науки. – 2011. – № 5. – С. 154–158.
9. Кравчук Л. В. Творче використання історичного досвіду іншомовної підготовки учнів у сучасній загальноосвітній школі / Л. В. Кравчук // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія : Педагогіка. – 2011. – № 5. – С. 128–132.
10. Кравчук Л. В. Тенденції побудови шкільних навчальних планів та програм з іноземної мови у 50–60-х рр. ХХ ст. / Л. В. Кравчук // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія : Педагогіка. – 2012. – № 2. – С. 86–89.

11. Кравчук Л. В. Організаційно-процесуальні аспекти навчання іноземної мови учнів у загальноосвітніх школах України другої половини ХХ ст. / Л. В. Кравчук // Витоки педагогічної майстерності : зб. наук. пр. – Полтава, 2012. – Вип. 10. – С. 153–157.

12. Кравчук Л. В. Професійна підготовка вчителів іноземної мови в навчальних закладах України у другій половині ХХ ст. / Л. В. Кравчук // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету. Серія : Філологічні науки. – 2012. – № 104(2). – С. 467–473.

13. Кравчук Л. В. Особливості фахової підготовки вчителів іноземних мов у період державної незалежності (1990–2000) / Л. В. Кравчук // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету. Серія : Філологічні науки. – 2013. – № 104(2). – С. 467–473.

Опубліковані праці апробаційного характеру

14. Кравчук Л. В. Історичні витоки навчання іноземних мов та запровадження їх у шкільну практику (XVI–XX ст.) / Л. В. Кравчук // Україна наукова : матеріали восьмої міжнародної науково-практичної конференції (21–23 грудня 2011 р.) / [за ред. В. І. Савченко]. – Київ, 2011. – С. 36–40.

15. Кравчук Л. В. Вивчення іноземної мови у загальноосвітніх школах України в умовах державної незалежності / Л. В. Кравчук // Сучасна наука ХХІ ст. : матеріали восьмої міжнародної науково-практичної конференції (14–16 червня 2012 р.) / [за ред. В. І. Савченко]. – Київ, 2012. – С. 38–42.

16. Кравчук Л. В. Практика шкільного підручникотворення з іноземної мови другої половини ХХ ст. / Л. В. Кравчук // Актуальні проблеми сучасного підручничознавства : матеріали восьмої міжнародної науково-практичної конференції (12–14 грудня 2012 р.) / [за ред. О. Е. Жосана]. – Кіровоград, 2012. – С. 36–40.

17. Кравчук Л. В. Психолого-педагогічні основи побудови шкільних підручників з іноземної мови радянської доби / Л. В. Кравчук // Розвиток науки на сучасному етапі : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (22 грудня 2012 р.) / [за ред. Л. В. Лорецької]. – Київ, 2012. – С. 36–40.

18. Кравчук Л. В. Практика создания школьных учебников по иностранному языку в Украине в 60–70-х гг. ХХ ст. / Л. В. Кравчук // Новые подходы к изучению психологических и педагогических наук : материалы восьмой международной научно-практической конференции (22–23 марта 2013 г.) / [за ред. В. П. Ключков]. – Москва, 2013. – С. 38–42.

19. Кравчук Л. В. Навчання іноземних мов в умовах розбудови освіти у повоєнний період / Л. В. Кравчук // Соціально-економічний розвиток сільських територій : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (23–24 травня 2013 р.) / [за ред. О. І. Макух]. – Березани, 2013. – С. 142–144.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати

20. Кравчук Л. В. Психологічний лікнеп: Щоб сангвінік зрозумів холерика і пояснив усе флегматику / Л. В. Кравчук // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2010. – № 4. – С. 105.

21. Кравчук Л. В. Врахування індивідуальних особливостей учнів у навчанні діалогічного мовлення / Л. В. Кравчук // Науковий вісник національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Педагогіка. – 2010. – № 146. – С. 102–106.

22. Кравчук Л. В. Використання інтернет-ресурсів у викладанні іноземних мов // Сучасні тенденції в комп'ютеризованому навчанні іноземних мов : матеріали шостої міжнародної науково-практичної конференції (15–16 березня 2011 р.) / [за ред. О. Л. Голубенко]. – Луганськ, 2011. – С. 226–234.

АНОТАЦІЯ

Кравчук Л. В. Навчання іноземних мов у загальноосвітній школі України (друга половина ХХ століття). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Міністерство освіти і науки України. – Тернопіль, 2013.

У дисертації здійснено комплексне дослідження проблеми навчання іноземних мов у загальноосвітній школі України другої половини ХХ ст.: визначено тенденції іншомовної підготовки учнів; виявлено соціально-історичні передумови та обґрунтовано періодизацію навчання іноземних мов у загальноосвітній школі України другої половини ХХ ст., що представлена такими етапами: 1949–1959 рр. – становлення іншомовної підготовки учнів в умовах розбудови системи освіти у повоєнний період; 1960–1970 рр. – навчання іноземних мов в умовах реформування загальноосвітньої школи; 1971–1990 рр. – здійснення іншомовної підготовки в умовах посилення психологічної складової наук у цій галузі; 1991–2001 рр. – навчання іноземних мов в умовах державної незалежності України.

У межах кожного етапу проаналізовано дидактико-методичне забезпечення навчання іноземних мов; охарактеризовано форми, методи і засоби навчання; розкрито особливості підготовки вчителя іноземних мов; визначено перспективи використання позитивного досвіду в сучасній школі.

Ключові слова: іноземні мови, іншомовна підготовка учнів, навчальні плани, навчальні програми, шкільна навчальна література з іноземних мов, форми, методи і засоби навчання іноземних мов.

АННОТАЦИЯ

Кравчук Л. В. Обучение иностранным языкам в общеобразовательной школе Украины (вторая половина XX века). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Министерство образования и науки Украины. – Тернополь, 2013.

В диссертации осуществлено комплексное исследование проблемы обучения иностранным языкам в общеобразовательной школе Украины во второй половине XX века. На основе ретроспективного анализа иноязычной подготовки определены тенденции иноязычной подготовки и перспективы использования положительного опыта на современном этапе. Выявлено социально-исторические предпосылки введения иностранных языков в массовую школьную практику. Выделены и научно обоснованы этапы обучения иностранным языкам: 1949 –1959 гг. – становление иноязычной подготовки в условиях развития системы образования в послевоенный период; 1960–1970 гг. – обучение иностранным языкам в условиях реформирования общеобразовательной школы; 1971–1990 гг. – осуществление иноязычной подготовки в условиях усиления психологической составляющей наук в этой области; 1991–2001 гг. – обучение иностранным языкам в условиях государственной независимости Украины.

Анализ дидактико-методического обеспечения обучения иностранным языкам в исследуемый период осуществлялся по следующим критериям: научная обоснованность учебных планов и программ, их соответствие уровню развития педагогики и методической науки на конкретном историческом этапе; изменения в количестве часов, предназначенных для изучения иностранных языков; изменения требований к уровню овладения иностранным языком. Учебная литература по этому учебному предмету исследовалась с использованием описательного и структурно-функционального анализа. Основные тенденции каждого из определенных этапов:

–1949–1959 гг. – наблюдается тенденция к уменьшению количества часов на изучение иностранных языков. Учебные программы перегружены грамматическим материалом; чрезмерное увлечение переводными формами работы привело к доминированию родного языка на уроке иностранного. Имели место трудности, связанные с недополучением школами учебников;

– 1960–1970 гг. – в учебных планах заметно колебание учебных часов: сначала их увеличение в связи со школьной реформой 1960–1965 гг., а затем уменьшение в результате переосмысления последствий реформы и нормирования учебной нагрузки учащихся. В учебных программах задекларировано требование усилить практическую направленность изучения иностранных языков, развивать умения и навыки устной речи и чтения без словаря; заметна

перегрузка учебных программ и учебников второстепенным материалом. Государством принято ряд мер, направленных на повышение качества школьных учебников;

– 1971–1990 гг. – заметна относительная стабильность в учебных часах, выделенных на изучение иностранных языков (1971–1979 гг.); зафиксировано наименьшее количество часов, отведенных на изучение иностранных языков в выпускных классах. Приоритет отдан развитию устной речи, особенно диалогической; усилились требования к практическому владению всеми видами речевой деятельности. В учебниках реализуется личностно-деятельностный подход к процессу обучения иностранным языкам, создаются пособия для учащихся;

– 1991–2001 гг. – на протяжении всего десятилетия наблюдается тенденция к росту количества часов на изучение иностранных языков; введено изучение иностранных языков в начальной школе; зафиксировано максимальное количество часов, выделенных на изучение иностранных языков (4,5 часов, 2001 г.). В учебных программах основной акцент сделан на практическом владении языком и иноязычной культурой; реализован компетентностный подход к изучению иностранных языков; отражены требования Общеввропейских рекомендаций по языковому образованию. Процесс создания учебников на этом этапе характеризуется вариативностью и коммуникативной направленностью.

В рамках каждого из этапов охарактеризованы формы, методы и средства обучения; раскрыты особенности подготовки учителя иностранных языков; определены перспективы совершенствования обучения иностранным языкам в современных общеобразовательных учебных заведениях с использованием историко-педагогического опыта.

Установлено, что началом развития современных методов обучения иностранным языкам можно считать возникновение в 70-е гг. XX века суггестивного метода Георгия Лозанова, который заключался в использовании неосознанных возможностей личности. Позже был осуществлен переход к коммуникативному обучению, которое используется в современной школе.

Проведен анализ процесса становления профессиональной подготовки учителя иностранных языков. Выяснено, что первая половина 50-х гг. XX века обозначена идеологическим и политическим характером подготовки педагогов. Вторая половина 60-х гг. характеризуется завершением «сталинского этапа» в развитии советского образования – этапа полного регламентирования всех аспектов педагогической теории и практики – и постепенным изменением государственной политики в области образования. К концу 70-х гг. XX века завершилась апробация подготовки педагогов по специальности «иностранному языку» в формате двухпрофильного педагогического образования и накопления опыта подготовки учителя по двум специальностям.

Ключевые слова: иностранные языки, иноязычная подготовка учеников, учебные планы, учебные программы, школьная учебная литература по иностранным языкам, формы, методы и

средства обучения иностранным языкам.

ANNOTATION

Kravchuk L. V. Foreign languages teaching in the secondary school in Ukraine (the second half of the XX century). – On the right of manuscript.

The dissertation for obtaining the scientific degree of the Candidate of Pedagogical Sciences in speciality 13.00.01 – General Pedagogy and History of Pedagogy. – Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Ternopil, 2013.

The dissertation deals with the complex research of the problem of foreign languages teaching in the secondary school in Ukraine in the second half of the twentieth century. Tendencies of foreign languages training of pupils have been determined. There have been discovered the social and historical preconditions and scientifically grounded the periodization that includes such stages: 1949–1959 – foreign languages teaching in conditions of rebuilding of educational system in the postwar period; 1960–1970 – foreign languages teaching in conditions of school reforms; 1971–1990 – foreign languages teaching in conditions of strengthening of psychological component of science in foreign languages; 1991–2001 – foreign languages teaching in conditions of state independence of Ukraine.

Within each historical stage the didactic and methodological supply of foreign languages teaching has been analyzed; forms, methods and means of teaching have been characterized; the peculiarities of preparation of teacher of foreign languages have been revealed; the prospects of using of positive experience in the modern school have been determined.

Key words: foreign languages, foreign languages training of pupils, school curricula, school programs, school educational literature in foreign languages, forms, methods and means of teaching students of foreign languages.

Підписано до друку 17.09.2013

Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.

Друк ризографічний. Умов. др. арк. 0,9.

Тираж 100 прим. Зам. № 235

Надруковано у редакційно-видавничому відділі

НВДЦ «Нововведення»

47501, м. Бережани, вул. Академічна, 20,

т/ф: (03548) 2-18-15.

e-mail: novoved@bati.ber.te.ru